

* RECENZE *

Evropa etnik, jazyků, mikrojazyků, dialektů

Mruškovič, V.: Europa linguarum nationumqve. Európa jazykov a národov na prahu tretieho tisícročia. Martin: Matica slovenská, 2008, 517s. ISBN 978-80-7090-858-7

Zdá se, že se i u nás v posledních letech debata o fenoménu etnika a etnicity (ve většině vrstev společnosti reflektovaná díky popularizátorům a publicistům zpravidla jen v „praktické“ rovině jako problém novodobé migrace nebo dějinného dědictví „klasic-kých“ starých nacionalismů včetně „romské otázky“) přece jen poněkud prohlubuje. Týká se to čím dál více také etnik malých a nejmenších (donedávna zcela opomíjených, ba neznámých) – a samozřejmostí se pomalu stává i zájem o jejich jazyky (leckdy mikroja-zyky či dialekty), které jsou koneckonců obvykle nejzřetelnější složkou při vymezování jejich identity.¹ Pro Čechy, kteří jsou stále ve vysoké míře s to běžně pracovat se sloven-skými texty, je velmi potěšující skutečnost, že Matica slovenská v Martině před relativně nedávnou dobou (2008) vydala pozoruhodnou knihu-encyklopedii *Europa linguarum nationumqve – Európa jazykov a národov na prahu tretieho tisícročia* z pera zkušeného filologa, překladatele a polyglota Viliama Mruškoviče.² Sám autor o své knize říká: *Práca „Europa linguarum nationumqve – Európa jazykov a národov na prahu tretieho tisíc-ročia“ si kladie za cieľ zmapovať všetky jazyky a etnické spoločenstvá v Európe. Na Slo-vensku takéto komplexné dielo (a pokiaľ vieme, v takejto skladbe ani inde v Európe) dopo-siaľ nevyšlo.*

Za poslední čtvrtstoletí se u nás dostalo do oběhu několik českých či slovenských en-cyklopedických příruček orientovaných podobně, tj. zaměřených na více či méně podrobné třídění a popis jazyků/etnik světa či Evropy.³ Z novějších titulů je prezentované knize

¹ Nedávno se např. objevil český překlad knihy britského lingvisty (a předsedy Nadace pro ohrožené jazyky) Nicholase OSTLERA *Říše slova (jazykové dějiny světa)*, Praha: BB art, 2007, či nová edice publikace Leoše ŠATAVY *Jazyk a identita etnických menšin – Možnosti zachování a revitalizace*, Praha: SLON, 2009 (1. vyd. 2001). Nedávná publikace brněnského slavisty Radoslava VEČERKY *Jazyky v komparaci 2. Charakteristiky současných slovanských jazyků v historickém kontextu*, Praha: Euroslavica, 2009, věnuje celou větší kapitolu slovanským mikrojazykům.

² PhDr. Viliam Mruškovič (*1940) vystudoval němčinu a slovenštinu v Bratislavě, působil jako středoškolský pedagog, posléze vědecký pracovník Matice slovenské. Aktivně nebo pasívně ovládá několik desítek evropských jazyků, je uznávaným překladatelem beletrie i odborných publikací.

³ Josef WOLF: *Abeceda národů. Výkladový slovník kmenů, národností a národů*, Praha: Horizont, 1984. Aleš KLÉGR – Petr ZIMA a kol.: *Světlem jazyků*, Praha: Albatros, 1989. Václav HUBINGER – František HONZÁK – Jiří POLIŠENSKÝ: *Národy celého světa*, Malé ency-

svým předmětem (jazyky a etnika Evropy) velmi blízká kolektivní práce redigovaná Britem Glanvillem Pricem, na počátku nového tisíciletí přeložená z angličtiny do češtiny,⁴ která je dnes patrně mezi českými zájemci o evropské jazyky a národnosti dost rozšířená, je běžně užívána jako standardní příručka a Mruškovičův opus se jí může stát přirozenou konkurencí. K první obrysové charakteristice recenzované knihy může tedy posloužit letmé porovnání právě s prací Priceovou. Na rozdíl od Pricea se Mruškovič drží užšího vymezení „evropských jazyků“, tedy v první řadě užší definice geografické Evropy (tj. především do ní nezahrnuje kavkazské země, Maltu a Kypr). Za druhé je Mruškovičovo primární hledisko při výběru i zpracování hesel víceméně striktně synchronní – věnuje se pouze jazykům v současné Evropě skutečně živě užívaným⁵ a zpravidla nejsou vůbec zmiňovány dějiny jazyka (jen v jednotlivých komplikovanějších případech je přehledově předložena problematika geneze daného spisovného jazyka jako např. u nové norštiny nebo novofřečtiny), zatímco Priceova encyklopedie poměrně důsledně (ač samozřejmě ve slovníkové stručnosti) zohledňuje dějiny jednotlivých jazyků či dialektů a systematicky pracuje také s jazyky mrtvými či vymřelými a navíc ještě s jazyky plánovými, tj. „umělými“. Kniha Jozefa Mruškoviče je ovšem mnohem obsáhlejší a svá témata zpracovává důkladněji: celkový stránkový rozsah je u Priceovy knížky sice dokonce nepatrně větší (Price 527 s., Mruškovič 517 s.), ale práce Mruškovičova je vysázena drobnějším písmem (na stránce má průměrně 47 řádek textu, Priceova kniha jen 40 řádek). Hesla knihy *Europa linguarum nationumque* jsou stavěna v zásadě jednotně, jsou výrazně sevržená a vzájemně dosti vyrovnaná co do struktury, obsahu i rozsahu, což je už na první pohled v kontrastu právě k *Encyklopedii jazyků Evropy*, kde jsou položky zpracovány co do rozsahu i obsahového zacílení velmi různorodě (nejspíš do značné míry v závislosti na vůli autorů jednotlivých hesel). Konečně Priceova encyklopedie je výrazně zúžena právě na lingvistickou stránku, zatímco Mruškovič (přes obdobnou metodologickou prioritu jazykovědného pohledu) v nesrovnatelně hojnější míře vstupuje také do hájemství etnologie i kulturní a sociální antropologie.

Obraťme nyní pozornost už na samu knihu Viliama Mruškoviče. Necháme-li stranou vstupní kapitoly (*predslov* na s. 6 a velmi dobře zvládnutý obecně metodologicky zaměřený *úvod* na s. 7–11), vzhledem k jejímu encyklopedickému charakteru bude užitečné povšimnout si v první řadě hlavních stavebních jednotek vytvářejících většinu textového objemu spisu (s. 18–433), totiž výkladových hesel. Je jich celkem osmdesát šest a jsou, jak už bylo zmíněno, strukturována víceméně jednotně, zpravidla v tomto schématu (menší odlišnosti a modifikace jsou většinou vynuceny specifiky konkrétních jazyků):

klopedie, sv. 18. Praha: Mladá fronta, 1985. Viktor KRUPA – Jozef GENZOR – Ladislav DROZDÍK: *Jazyky sveta*, Bratislava: Obzor, 1983. Leoš ŠATAVA: *Národnosti menšiny v Evropě: encyklopedická příručka*, Praha: Ivo Železný, 1994. Také sám náš autor publikoval už v 80. letech příručku (učební text) menšího rozsahu věnovanou evropským jazykům: Viliam MRUŠKOVIČ: *Jazyky Európy (učebná pomôcka pre špecializované vzdelávanie knihovníkov v oblasti akvizície a spracovania fondov)*, Martin: Matica slovenská, 1983.

⁴ Glanville PRICE a kol.: *Encyklopedie jazyků Evropy*, z angličtiny přeložili Václav Černý a kol., Praha: Volvox Globator, 2002.

⁵ Ovšem včetně jazyků „oživených“, jako je kornština či manština. Na druhé straně se nevěnuje např. „živé latině“, ač koneckonců není jen klubovou záležitostí zapálených filologů, ale je mj. úředním jazykem Státu Vatikán.

– záhloví, kde je uveden slovenský název jazyka a endoglottonymum (označení jazyka, jak je obvyklé mezi samými jeho primárními uživateli), dále název jazyka v angličtině, francouzštině, maďarštině (vychází se zde vstříc nejpočetnější menšině na Slovensku, podle autorových slov: *na pomoc maďarským spoluobčanom*, s. 10), němčině, ruštině, španělštině i v dalších jazycích (především těch, jež sousedí s pojednávaným jazykem), zařazení do příslušné jazykové rodiny, skupiny a podskupiny, počet uživatelů jazyka⁶

– vymezení daného jazyka, jeho důležité „vnější“ charakteristiky (územní rozšíření, sociálněfunkční užívání, prestižnost apod.)

– podrobný přehled dialektů

– přehled národností užívajících daný jazyk

– přehled etnických (etnografických, etnokonfesních aj.) skupin daného národa, přehled jeho menšin (v Evropě), počty jeho příslušníků žijících v (evropských) diasporách

– abeceda, které užívá daný jazyk či kulturní dialekt

– upozornění na charakteristické znaky (specifika abecedy, podoba nejčastější spojky „a“ atd.), jež mohou pomoci rychle určit, že neznámý text je napsán právě v daném jazyce (vyňikající pomůcka pro pracovníky knihoven!)

– ukázka krátkého souvislého textu (zhruba 4–8 řádků) v daném jazyce (dialektu) zároveň se slovenským překladem

– v pododdílu *použitá literatura* (k danému heslu) je místo výčtu jednotlivých titulů uveden soubor číselných odkazů na velmi obsáhlý celkový seznam literatury zařazený v závěru knihy.

Základní kritérium řazení hesel je (v souladu s většinovým územ) *genealogické*, na základě příbuznosti daných jazyků a jejich příslušnosti do jazykových rodin, skupin a dílčích podskupin či větví (přehledná klasifikační tabulka s údaji o počtech mluvčích je předřazena hesláři na s. 12–17). Pozitivně je třeba hodnotit metodologickou zásadu (s. 10), že rozsah hesel neodpovídá mechanicky počtu uživatelů toho kterého jazyka, spíše naopak – autor zde totiž vhodně uplatnil „pozitivní diskriminaci“ *sui generis*: neplývá místem na banální informace o velkých jazycích a etnikách, naopak uměřeně více prostoru věnuje jazykům/etnikům (dialektům, etnografickým skupinám...) méně známým.

Za posledním heslem encyklopedie najde čtenář *prílohy* v počtu pěti: *neeurópske jazyky a národy* (s. 435–437; prezentované přehledy se týkají několika miliónů obyvatel Evropy, jejichž země původu leží mimo Evropu – autor sem zařazuje imigranty z nejnovější doby, ale i „staré“ imigrační vlny, např. Arménů či Čerkesů); *etnická skladba európskych štátov* (s. 438–442; přehled států Evropy a rozdělení obyvatel podle etnické příslušnosti); *súpis európskych etník zoradených podľa veľkosti* (s. 443–444); *zastúpenosť jazykov v európskych štátoch* (s. 445–449; ke každému jazyku je přiřazen počet uživatelů v jednotlivých zemích); *tvorenie slovenských etnoným, demoným a glottoným* (s. 450–458; velmi cenná „gramatická minipříručka“, která je ve vysoké míře použitelná také pro češtinu); *použitá literatúra* (s. 459–504; impozantní soupis 1445 bibliografických položek, na něž se odkazuje v rámci jednotlivých hesel). V samém závěru knihy autor umístil podrobný a pro komfortní užívání příručky tohoto typu vlastně nezbytný *register etnoným* (s. 505–517; rejstřík s odkazy do hlavního textu knihy).

⁶ Není ovšem vždy úplně jasné, jakých mluvčích se toto číslo týká, někdy jde patrně jen o uživatele, kteří mají danou řeč jako svůj mateřský či první jazyk (např. irština), jindy zase o příslušníky etnika, kteří daný jazyk vůbec nějak ovládají (např. karaimština, kornština).

Není možné zde dopodrobna rozebírat velké množství nesmírně zajímavých užitečných fakt, která encyklopedie vynáší na světlo, aby se čtenář konečně mohl seznámit s lectkými pozapomenutými jazyky, etnickými nebo etnografickými skupinami, přežívajícími mnohdy zcela ve stínu společnosti větších, průbojnějších a viditelnějších. Pro stručné a výstižné vyjádření objektivního významu Mruškovičovy publikace si můžeme vypůjčit nakladatelskou informaci na zadní straně desek knihy: *Kniha je neoceniteľnou pomôckou pre študentov, bádateľov viacerých vedných disciplín, kultúrnych pracovníkov, novinárov, publicistov, pre každého, koho zaujímajú bohaté etnické a duchovné korene súčasnej Európy*. Přestože se s citovaným pochvalným výrokem v obecnosti ztotožňuji, chtěl bych se aspoň stručně zastavit také u pochybení, jimž se kniha bohužel občas nevyhnula.

Zaznamenat se dají některé (nepříliš časté) lapsy skutečně věcné i (hojnější) pochybení redakční včetně tiskových chyb, ovšem v takto specifické publikaci s lingvistickým zaměřením leckdy chyba redakční/tisková automaticky vstupuje i do roviny obsahové. Zalistujeme-li jen několika hesly z nám nejbližších slovanských jazyků, narazíme např. na takovéto poklesky:

– V hesle *Rusínčina* chybí slovenský překlad lemkovské textové ukázky (s. 39).

– Do hesla *Polština* autorovi vnikla zmatečná formulace o polském mazuření (s. 41): *V niektorých dialektoch sa vyslovujú hlásky z, c, s, dz ako ž, č, š, dž (graficky ž, cz, sz, dz; zaba, kacka). Táto jazyková inovácia sa nazýva mazurčenie....* Ve skutečnosti se v mazuřičích dialektech *z, cz, sz, dz* vyslovuje jako *z, c, s, dz* (jak je ostatně vidět i v uvedených příkladech).

– Když se v hesle *Kašubčina* o příslušném etnonymu a glottonymu (Kašubové, kašubský) praví, *že je to pomenovanie vymyslené, sami sa radšej nazývajú Slowińcy* (s. 57), není jasné, odkud autor k tomuto (raritnímu) názoru přišel. Také sdělení, *že v roku 1987 vyšiel kašubský preklad Biblie* (s. 58), je matoucí, kašubština totiž kompletní překlad bible nemá dodnes; k r. 1987 se ve skutečnosti vztahuje vydání pouhých výňatků z Nového zákona⁷.

– V hesle *Pomoranská slovincina* (s. 59) se říká, *že termín „slovincina“ vymyslel ruský vedec Aleksandr Gilferding*, což v této kategoričnosti není rozhodně tvrzení přesné. Na místě by byla spíš opatrnější formulace, např. „*uvedl ve všeobecné užití*“.⁸

– V záhlaví všech tří hesel týkajících se lužické srbštiny (*Lužická srbčina, Horní lužická srbčina, Dolní lužická srbčina*, s. 60, 61, 62) chybí německé označení, u dolní srbštiny (s. 62) je pak jako endoglottonymum uvedeno omylem označení hornosrbšské

⁷ Eugeniusz GOŁĄBEK: *Nauczanie w przepowiadkach. Węjmk z Nowého Testameńtu*, Gdańsk: Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, 1987.

⁸ Ve skutečnosti už k autoetnonymu *Slowińci* odkazují dva starobylé tisky, objevené r. 1889 v „centru Slovinců“, obci Smoldzino: kancionál Šimona Krofeye (Gdańsk 1586) užívá pro (literární) jazyk slovanských luterských věřících v Pomorí označení *Slawieſky* a *Slowieſky*, podobně i překlad Lutherova katechizmu (Gdańsk 1643) má *Wandalski ábo Slowieſki*. Jiné doklady (k letům 1783, 1826 a 1852), tj. opět dlouho před zmínovanou studií A. Hilferdinga (1856), uvádí např. Ewa RZETELSKA-FELEZKO: *Slowińcy i ich dialekt*, in: Edward Breza a kol., *Kaszubszczyzna/Kaszëbiza*, Opole: Uniwersytet Opolski, 2001, s. 51–59. Proti tezi o zcela „umělému“ původu označení nepřímo hovoří asi i endoglottonymní výraz *slüwenstë* (= „slověnsky“) doložený pro celkem nedalekou (a blíže příbuznou) polabštinu v zánikové fázi její existence (tj. na počátku 18. stol.).

delnjoserbščina místo správného dolnosrbského *dolnoserbščina*. Hornolužickosrbské nářečí katolické je (v tabulce na s. 61) chybně lokalizované do okresu Bischofswerda/Biskopicy, správně má být okres Kamenz/Kamjenc. Dolnolužickosrbská textová ukážka (s. 63) je podána (bez upozornění) ve starém meziválečném pravopise, který není v souladu se současnou kodifikací (např. psané protetické *h-* místo *w-* v slovech jako *hokoło* proti dnešnímu *wokoło*, grafém *ń* před samohláskou místo standardního *nj-*, např. *šėgńešo* místo *šėgnješo*); text byl zjevně převzat z Lužickosrbské čítanky Josefa Páty z r. 1920.

– Není jasné, proč bylo heslo *Slovinčina* (s. 85–90) zařazeno po bulharštině a před makedonštinou (které jsou těsně spojeny geneticky i svým výrazným začleněním do balkánského jazykového svazu) a nestojí vedle jazyků srbo-chorvatských, jimž je mnohem bližší.

Vykročíme-li za hranice hesel slovanských, na první pohled jsou viditelné lapsy v řecké grafice, které vznikly nejspíš ve fázi sazby. Jsou to mj. chyby v diakritice, ale nejen v té – časté je především nesprávné kladení nebo naopak ignorování znaménka přízvuku a zhusta se také objevuje chybné užití „kulatého sigma“ (σ) místo koncového znaku (φ), např. (νεα)ελληνικα (s. 254), Μοισιοδακεσ (s. 229), αττισγγαννοσ (s. 283). Jiný drobný nedostatek redakční (naštěstí poměrně nenápadný) se objevil i v samém znění latinského titulu (na obálce, titulním listu a v zápatích stran i přímo v textu knihy): *Europa linguarum nationumqve*. Ne že by snad v dlouhých dějinách latinského jazyka a u různých autorů, písařů, tiskařů atd. nebyly k nalezení různé pravopisné odchylky a autorské libůstky, ale korektnější, resp. standardní (a nematoucí) by dnes prostě bylo důsledné užívání buď grafému *u*, nebo *v*. Zdá se, že tu zůstala stopa původního (autorského či redakčního) váhání o konečné grafické podobě knihy a změn provedených nejspíš na poslední chvíli. Ani rejstřík spisu nezůstal zcela ušetřen chyb: např. *Ženevcania* odkazují na s. 192 (správně má být s. 188), na konci písmene *Z* je chybně umístěné heslo *űywiecki górali* (s tiskovou chybou, má být *űy-*), navíc s mylným odkazem na s. 39 (má být s. 42).

Ukázali jsme v naší úvaze, že kniha není prosta celé řady (arcif' většinou spíše ne zcela kruciálních) pochybení, nedůsledností, přehlédnutí a překlepů. Je to samozřejmě dáno především obrovskou šíří záběru spisu i snahou autora o značnou hloubkou ponoru do náročné a spletité problematiky, přičemž je v podstatě nad síly *jednotlivce* tak obtížný úkol beze zbytku zvládnout. Snad bylo možno přizvat k bližší a hlavně soustavnější pomoci několik konzultantů a nespolehat tolik na vlastní zkušenost a studium literatury (ač četnost zpracovaných titulů je obdivuhodná)? Rozhodně však je třeba znovu ocenit obrovskou námahu a mravenčí píli, kterou náš autor při sepisování knihy vynaložil, a podtrhnout, že jeho počín je vskutku závažný – mnohostranné praktické využití Mruškovičova díla v různých oborech je nabíledni už teď. Přál bych si, aby se pro další edici podařilo většinu lapsů odstranit, aby pak bylo možno už bez jakéhokoliv „kdyby jen“ konstatovat, že slovenští (i čeští!) uživatelé dostávají do rukou skvělou příručku, která bude dobře plnit své poslání pravděpodobně desítky let. Značný zájem o tuto knihu (titul je u nakladatele téměř rozebrán) zdá se napovídat, že naděje na druhé, *pečlivě revidované* vydání v dohledné době není planá.

Josef Bartoň